

Marta Pieczara*

ZIELEŃ JAKO ŚRODEK DEFINIOWANIA SKALI PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

1. WSTĘP

Istotna i pozytywna rola zieleni w kształtowaniu przestrzeni miejskich oraz w ich odbiorze przez człowieka nie ulega wątpliwości. Niemniej jednak w licznych kwestiach z tym związanych brakuje jeszcze udowodnionych tez, które wyjaśniają mechanizmy tego oddziaływania, pokazując w jaki sposób i w jakim stopniu poszczególne formy zieleni wpływają na percepcję przestrzeni publicznej. Celem poniższej pracy jest zbadanie jednego z zawierających się w omawianej problematyce zagadnień – kwestii wpływu zieleni na odbiór skali przestrzeni publicznej.

2. STAN WIEDZY

Problematyka zieleni w mieście została dotychczas przeanalizowana z wielu różnych punktów widzenia. Liczni autorzy, architekci i urbaniści, między innymi Tadeusz Tołwiński, Władysław Czarnecki, Stanisław Juchnowicz czy Janusz Bogdanowski¹, poruszali zagadnienia związane z udziałem zieleni w kształtowaniu przestrzeni miejskich, przywiązując wagę do zasad kompozycji przestrzennej. Również wielu autorów – polskich oraz zagranicznych – zajmowało się udziałem zieleni w postrzeganiu atrakcyjności przestrzeni miejskiej przez człowieka oraz w procesie budowy rozpoznawalnego wizerunku danego miejsca, a także innymi zagadnieniami związanymi z percepcją przestrzeni. Tymi tematami interesowali się, między innymi: Christopher Alexander, Christian Norberg-Schulz, Ewa Cichy-Pazder,

* Dr inż. arch. Marta Pieczara,

Instytut Architektury i Planowania Przestrzennego, Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej.

Adres e-mail: marta.pieczara@put.poznan.pl. ORCID ID: 0000-0002-1826-574X.

1 T. Tołwiński, *Urbanistyka*, t. 1–2, Warszawa 1939; W. Czarnecki, *Planowanie miast i osiedli*, t. 3, *Tereny zielone*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań–Warszawa 1961; S. Juchnowicz, *Śródmieścia miast polskich. Studia nad ukształtowaniem i rozwojem centrów*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971; J. Bogdanowski, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1976.

Jacek Gyurkovich, Agata Zachariasz czy Anna Januchta-Szostak². W ostatnich dekadach na sile przybrał globalny nurt badań naukowych dotyczących roli zieleni miejskiej w utrzymaniu ekosystemu, postrzeganą ze ściśle ekologicznego punktu widzenia. Opracowaniem tego tematu zajęli się: Jürgen Breuste, Martina Artmann, Junxiang Li i Miaomiao Xie³. W kontekście Poznania oraz otaczających go miast i miasteczek powstały liczne interesujące prace wpisujące się w wyżej wymienione nurty badań. W zakresie kształtowania przestrzeni miast i osiedli z udziałem zieleni można wymienić raz jeszcze pracę Władysława Czarneckiego⁴. Badania nad kompozycją kluczowych przestrzeni publicznych w aglomeracji poznańskiej prowadził Tadeusz Sudoł⁵ oraz, bardziej współcześnie, Radosław Barek⁶. Na uwagę zasługuje także praca doktorska Karoliny Sobczyńskiej⁷, autorka zaproponowała rekompozycję przestrzeni miejskich Poznania z wykorzystaniem zieleni.

W kontekście tak szerokiego wachlarza zagadnień związanych z występowaniem zieleni w przestrzeni publicznej właściwym krokiem będzie podjęcie próby szczegółowego zbadania wpływu zieleni na odbiór przestrzeni publicznej w zawężonym (wyspecjalizowanym) zakresie, a mianowicie w kwestii jej oddziaływania na postrzeganie skali przestrzeni przez człowieka.

3. WYKORZYSTANE METODY

W pierwszej kolejności w pracy wykorzystano metodę studium przypadku, polegającą na analizie wybranych przykładów przestrzeni publicznych o dużej skali, w których występująca zieleń wpływa na percepcję poprzez modyfikację kompozycji wnętrza krajobrazowego, zdefiniowanego początkowo architekturą. Studium przypadku posłuży zasadniczo do postawienia tez dotyczących sposobu, w jaki zieleń modyfikuje naszą percepcję wnętrza urbanistycznych i, co za tym idzie, w jaki sposób wpływa na nasz odbiór jakości estetycznej przestrzeni.

2 Ch. Alexander, *A Pattern Language. Towns, Buildings, Construction*, Oxford University Press, Oxford 1977; Ch. Norberg-Schulz, *Genius Loci. Paysage, Ambiance, Architecture*, trans. by O. Seyler, Pierre Mardaga, Bruksela 1997; E. Cichy-Pazder, *Humanistyczne podstawy kompozycji miast. Wybrane aspekty percepcyjne i behawioralne*, Ośrodek Kształcenia Urbanistów, Politechnika Krakowska, Kraków 1998; J. Gyurkovich, *Znaczenie form charakterystycznych dla kształtowania i percepcji przestrzeni. Wybrane zagadnienia kompozycji w architekturze i urbanistyce*, Politechnika Krakowska, Kraków 1999; A. Zachariasz, *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Politechnika Krakowska, Kraków 2006; A. Januchta-Szostak, *Atrybuty dobrej przestrzeni publicznej w świetle badań jakości życia i percepcji przestrzeni miejskiej*, „Przegląd Komunalny” 2012, nr 8, s. 58–62.

3 J. Breuste, M. Artmann, J. Li, M. Xie, *Special Issue on Green Infrastructure for Urban Sustainability*, „Journal of Urban Planning and Development” 2015, Vol. 141, No. 3, s. 5.

4 W. Czarnecki, *Planowanie miast i osiedli...*

5 T. Sudoł, *Analiza kompozycji wnętrza urbanistycznych w procesie rewaloryzacji małych miast na przykładach rynków wybranych miasteczek województwa poznańskiego*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 1984.

6 R. Barek, *Fizjonomia miasteczek wielkopolskich w aspekcie tożsamości miejsca*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 1999.

7 K. Sobczyńska, *Zieleń jako element współczesnego miasta i jej rola w przestrzeniach publicznych Poznania – rozprawa doktorska*, Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej, Poznań 2014.

Tezy postawione w oparciu o studium przypadku zostały następnie zweryfikowane poprzez konfrontację z wynikami kwerendy terenowej dla powiatu poznańskiego, zrealizowanej w 2017 roku w ramach praktyki terenowej przez studentów Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej⁸ Metoda kwerendy terenowej wykorzystująca jako podstawowe narzędzie badania usługę Google Street View jest metodą ekspercką, dynamiczną i odpowiadającą autentycznej percepcji przestrzeni przez przemieszczającego się obserwatora/użytkownika. Imitując realną interakcję, pomiędzy człowiekiem poruszającym się ulicą a otoczeniem krajobrazowym, łączy ona odczucia obserwatora z dynamicznie zmieniającymi się bodźcami wizualnymi. Poruszając się wzdłuż zadanej osi akcji, każdy student dokonał oceny znajdujących się na trasie obserwatora ujęć, stanowiących przystanki podczas przemieszczania się wzdłuż osi akcji pozwalające na dokładną analizę otoczenia widoczną w poszczególnych kadrach. Dokonana przez studentów ocena jakości przestrzeni publicznej podzielona została na cztery kategorie oparte o jej następujące aspekty: jakość powierzchni poziomych, elementy wyposażenia przestrzeni, atrakcyjność podstawowego pola percepcji (do 2–2,5 m wysokości) oraz atrakcyjność wtórnego pola percepcji, obejmującego płaszczyzny pionowe powyżej pola podstawowego. Oddzielnie oceniono punkty węzłowe, takie jak na przykład skrzyżowania czy zakręty, które ze względu na swoje położenie stanowią miejsca przyciągające uwagę bardziej niż inne elementy ulicy lub drogi. W ich ocenie koncentrowano się na tworzących się w tych miejscach otwarciach krajobrazowych. Skala ocen przyznanych przez wykonujących badanie studentów jest pięciostopniowa, 1 to ocena negatywna (najniższa), natomiast 5 – ocena pozytywna (najwyższa).

Arkusze zebrane w efekcie badania terenowego, zawierające oceny ujęć z przestrzeni publicznych na terenie powiatu poznańskiego, zostały poddane selekcji. Spośród ocenionych ujęć wybrano ograniczoną liczbę ocenionych pozytywnie i negatywnie, po czym przeanalizowano je pod kątem występujących w nich elementów i cech przestrzennych, w tym zieleni oraz skali. Efekty analizy tych ujęć skonfrontowano z wynikającymi ze studium przypadku założeniami, dotyczącymi relacji pomiędzy występowaniem w przestrzeniach miejskich zieleni i jej skalą a postrzeganiem jej jakości krajobrazowej przez przemieszczającego się użytkownika.

4. STUDIUM PRZYPADKU. MODELOWANIE SKALI PRZESTRZENI ZA POMOCĄ ZIELENI NA PRZYKŁADZIE SINGAPURU

Będący nowoczesną i gęsto zaludnioną aglomeracją miejską, położoną w tropikalnej części Azji, Singapur posiada wiele cech przestrzennych, na które wpływ miały nie tylko zastosowane w planowaniu rozwiązania urbanistyczne, ale również położenie geograficzne miasta oraz dostępność do mórz. Urozmaicona topografia

8 Metoda wykonanego przez studentów zadania terenowego oraz przytoczone definicje opracowano w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego pod kier. prof. dra hab. inż. arch. Wojciecha Bonenberga w związku z prowadzonymi w ramach letniej praktyki zajęciami terenowymi dla studentów (2017).

terenu z wcinającymi się w ład zatokami oraz wzgórzami pokrytymi tropikalną roślinnością, nie ogranicza się do roli ciekawego tła dla tej aglomeracji, stanowi kluczowy czynnik ograniczający rozwój przestrzenny miasta i wytyczający jego możliwe kierunki. Gwałtowny przyrost zabudowy, w szczególności wysokościowej, jaki dokonał się w związku z potencjałem ekonomicznym miasta w ciągu ostatnich kilku dekad przyniósł w efekcie projekty urbanizujące terytorium wodne w postaci sztucznych wysp. Z uwagi na ograniczoną dostępność gruntu Singapur cechuje duża wysokość zabudowy oraz spora skala przestrzeni publicznych, dostosowana do gęstości zaludnienia i zapewniająca efektywność komunikacyjną.

Jak dowodził Jan Gehl, duża skala przestrzeni miejskiej stanowi cechę wpływającą niekorzystnie na zachowanie korzystających z niej ludzi, ograniczając w szczególności ich spontaniczną aktywność społeczną oraz stopień zadowolenia z przebywania w danym miejscu⁹. Badacz stwierdził, że preferowana przez ludzi skala przestrzeni publicznej ma „ludzkie” proporcje, wynikające z ergonomii ciała człowieka. Tzw. ludzka skala (*human scale*) była charakterystyczna dla historycznych miast i osad, z niską i średniowysoką zabudową oraz proporcjami dostosowanymi do ciała człowieka. Tak skonstruowanym wnętrzom urbanistycznym Gehl przeciwstawia przestrzeń o skali dostosowanej do samochodu, która nie będzie atrakcyjna z punktu widzenia pieszego użytkownika. Ponadto Gehl wskazuje na istotne znaczenie wydzielenia stref pieszych od ruchu kołowego, dające możliwość zapewnienia efektywności komunikacji, bez konieczności rezygnacji z oferowania pieszym użytkownikom satysfakcjonującej przestrzeni o odpowiedniej skali. W późniejszych projektach rewitalizacji różnych miast¹⁰ Jan Gehl opiera się o ustalenia dotyczące skali oraz podziału przestrzeni publicznej na strefy (dla samochodów oraz pieszych), jednocześnie biorąc pod uwagę sieć transportu publicznego. Stanowi to jedno z najważniejszych filarów jego pracy zawodowej, transformującej miasta w zespół przestrzeni będących sceną życia społeczeństw, inspirujących oraz przynoszących satysfakcję z ich użytkowania.

Analizując zagadnienie skali przestrzeni publicznych na przykładzie Singapuru, należy zwrócić uwagę, że pomimo faktu, iż znaczna gęstość zaludnienia wymusza dużą skalę zarówno dla zabudowy, jak i dla przestrzeni publicznych, Singapur jest jednocześnie pozytywnie postrzegany przez turystów¹¹ i mieszkańców, a o jego popularności świadczą nie tylko pewne pozycje w rankingach najczęściej odwiedzanych miejsc, ale także wysokie ceny nieruchomości¹². Przedstawione poniżej studium wybranych przestrzeni publicznych w tym mieście ma na celu znalezienia odpowiedzi, w jaki sposób poradzono sobie w Singapurze z problemem dużej skali przestrzeni miejskiej.

Przede wszystkim należy zauważyć, że istotną cechą wyróżniającą Singapur jest gradacja skali przestrzeni publicznych. Mianowicie z makroskali całościowej panoramy

9 J. Gehl, *Life Between Buildings. Using Public Space*, transl. by J. Koch, Island Press, London 2011, s. 62–72.

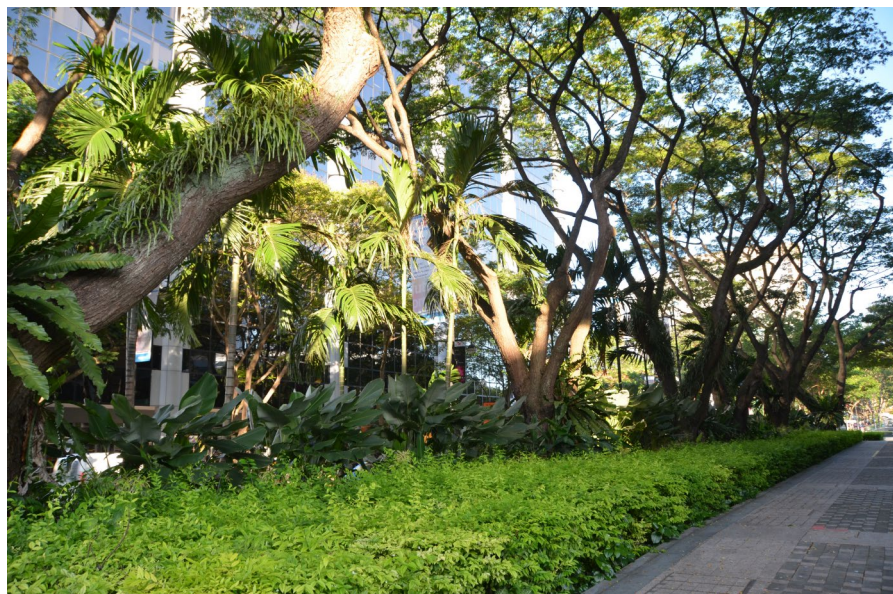
10 Gehl, <https://gehlpeople.com/> (dostęp: 28.05.2019).

11 *The 30 most visited cities around the world in 2017*, <http://www.businessinsider.com/the-most-visited-cities-around-the-world-in-2017-2017-9?IR=T#4-dubai-uae-16-million-international-visitors-27>: 10. Hongkong, 9. Kuala Lumpur, 8. Nowy Jork, 7. Seul, 6. Tokyo, 5. Singapur, 4. Dubaj, 3. Paryż, 2. Londyn, 1. Bangkok (dostęp: 27.02.2018).

12 *The world's 10 most expensive cities to buy property*, <https://www.telegraph.co.uk/finance/property/international/10675352/The-worlds-10-most-expensive-cities-to-buy-property.html?frame=2841563>: 10. Shanghai, 9. Moskwa, 8. Paryż, 7. Sydney, 6. Nowy Jork, 5. Genewa, 4. Singapur, 3. Londyn, 2. Hongkong, 1. Monako (dostęp: 27.02.2018).

miasta – oglądanego na ogół ze specjalnie wyznaczonych w tym celu punktów widokowych – obserwator w łatwy sposób może przenieść się do skali podstawowych jednostek urbanistycznych, czyli skwerów, placów i ulic, stanowiących realną płaszczyznę interakcji i dialogu. Wnętrza urbanistyczne – doświadczane w bezpośredni sposób, a nie tylko oglądane z odległości – o mniejszej skali nie zdradzającej rozmiarów całej aglomeracji, są najczęściej tworzone wokół ogniwa systemu komunikacji, jak na przykład w promieniu pieszego dojścia do stacji metra, odpowiadając podziałowi na dzielnice miasta. Dążący do zapewnienia pieszym użytkownikom przestrzeni publicznej środowiska odpowiadającego tzw. ludzkiej skali, system umiejętnej gradacji skali przestrzeni korzysta również z zabiegów, takich jak odpowiednie skomponowanie nasadzeń zieleni miejskiej czy wprowadzenie zasady ogólnodostępnych parterów otaczających daną przestrzeń publiczną budynków, co pomaga odwrócić uwagę od wysokości zabudowy.

Przykładową przestrzenią publiczną adresowaną głównie do pieszych i zrealizowaną według wyżej wymienionych zasad jest znana ulica handlowa Orchard Road w Singapurze (zob. ilustracja 1). Tętniąca życiem i chętnie odwiedzana przez turystów oferuje pieszym otwarte partery, przeważnie o funkcji handlowej lub usługowej, powiązane z ciekawymi wizualnie witrynami sklepów oraz z nowoczesną architekturą butików. Jednocześnie, co niezmiernie ważne, pomimo zaangażowania uwagi obserwatora, ulica ta pozwala na komfort bezpiecznego spaceru dzięki szerokim i równym chodnikom, bezpiecznym przejściom przez skrzyżowania, często dwupoziomowym i wyposażonym w ruchome schody oraz windy, a także oddzieleniu chodnika od jezdni pasem zieleni. Duże znaczenie dla postrzegania jakości tej przestrzeni ma również jej nienaganna czystość.

Ilustracja 1. Orchard Road, Singapur

Źródło: fot. M. Pieczara.

Ilustracja 2. Przykład zieleni w przestrzeni publicznej, Singapur

Źródło: fot. M. Pieczara.

Jak zauważa Konstancja Pleskaczyńska¹³, bardzo istotnym czynnikiem mającym wpływ na wysoką jakość przestrzeni publicznych w Singapurze jest kompleksowe podejście do ich projektowania.

W Singapurze do problemu przestrzeni publicznej podchodzi się bardzo poważnie i, co najważniejsze – kompleksowo. Zagospodarowuje się tam od razu całe obszary – czy będzie to strefa mieszkalna, handlowa, biurowa, rozrywkowa, rekreacyjna, czy też przestrzeń łącząca różne zastosowania. Zaspokajanie potrzeb mieszkańców poprzez odpowiednio zaprojektowaną ogólnie dostępną przestrzeń opracowuje się od razu – programowania wolnej strefy dokonuje się jednocześnie z planowaniem budynków. W Singapurze projektuje się przestrzeń według tzw. master planów, globalnych założeń, w których opracowane zostają wszystkie elementy projektu. Daje to gwarancję spójnej koncepcji i zachowania harmonijnego ogólnego charakteru założenia¹⁴.

Ze względu na położenie geograficzne miasta i jego tropikalny klimat, szczególną uwagę zwraca duży udział zieleni w definiowaniu przestrzeni publicznych (zob. ilustracja 2). Funkcję, jaką odgrywa zieleni w Singapurze oraz w innych miastach tropikalnej Azji można analizować w czterech następujących kategoriach.

13 K. Pleskaczyńska, *Singapur – miasto przyjaznej przestrzeni*, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Poznań 2013, s. 96.

14 Tamże, s. 96.

1. Jako pierwszą wyróżnić można wpływ zieleni na percepcję skali otaczającej przestrzeń publiczną zabudowy. Posadzone wzdłuż niektórych ulic drzewa o rozłożystych koronach nie tylko oferują cień, zwiększając komfort użytkownika przestrzeni publicznej, ale również zmniejszają poczucie dużej różnicy skali pomiędzy wysokością człowieka a gabarytem zabudowy wysokościowej. Można również powiedzieć, że zieleń miejska w Singapurze jest umyślnie komponowana tak, aby tworzyć nowe ściany wewnątrz urbanistycznych, a także w licznych przypadkach ich pośrednie sklepienia, częściowo przesłaniające widok na budynki wysokościowe, co sprzyja tworzeniu wnętrza o tzw. ludzkiej skali.
2. Szczególnie ważne znaczenie przypisać należy także estetyzującej roli zieleni, która w Singapurze jest materia powszechnie wykorzystywaną w tworzeniu upiększających przestrzeni kompozycji roślin, także kwitnących.
3. Estetyczna rola zieleni stanowi nieodłączny i zarazem ważny aspekt trzeciej spośród zasadniczych funkcji jej zastosowania w mieście, czyli oddzielenia stref o różnym przeznaczeniu pasem zieleni. Odpowiednio skomponowana zieleń może stanowić wyróżniające się estetycznie ogrodzenie odgraniczające przestrzeń publiczną od prywatnej lub dwie strefy o odmiennym sposobie użytkowania, jak na przykład jezdnię od pieszego bulwaru. Jako przykład wykorzystania kompozycji zieleni w definiowaniu przestrzeni publicznych można wymienić, między innymi wydzielenie ścieżek pieszych, gdzie zauważalna część chodników położonych w reprezentacyjnych dzielnicach miasta jest otoczona wzorowo utrzymaną i atrakcyjnie skomponowaną zielenią, obejmującą rośliny o różnej wysokości.
4. Czwarty aspekt zastosowania zieleni posiada istotny kontekst klimatyczny, ponieważ zieleń zapewnia cień i chłód, a także pomaga oczyścić powietrze. Z tego powodu nowoczesne aglomeracje miejskie, takie jak Singapur, zajmujące wysokie pozycje w rankingach oceny prowadzonej zarówno pod kątem ich atrakcyjności jako miejsc zamieszkania, a także destynacji turystycznych, oferują zielone przestrzenie publiczne – pomimo gęstości zabudowy i wysokiej ceny gruntu. Miejskie parki, ogrody botaniczne i ogólnodostępne skwery stanowią ważne miejsca odpoczynku i spotkań, proponując również ciekawe ujęcia widokowe na otaczającą zabudowę i przyczyniając się do pozytywnego postrzegania tych miejsc.

5. PRZYJĘTE KRYTERIA DLA OCENY PRZESTRZENI POD KĄTEM SKALI I ORAZ WYPOSAŻENIA W ZIELEŃ DLA BADAŃ W POWIECIE POZNAŃSKIM

W rezultacie dokonanego studium przypadku ustalono następujące kryteria, które przyjęto celem oceny przestrzeni publicznych pod kątem jej skali oraz występowania różnego typu zieleni.

5.1. Kryteria dotyczące skali

Skalę przestrzeni publicznych objętych badaniem podzielono na trzy rzędy wielkości.

S1. Duża skala, czyli skala terenu (zob. ilustracja 3). Cechę dużej skali przypisać można takim przestrzeniom publicznym, których rozmiar – określony w oparciu o wymiary fizyczne – jest właściwy dla założeń architektoniczno-urbanistycznych obejmujących fragment terenu przekraczający możliwości percepcyjne obserwatora w ramach pojedynczego ujęcia. Geograficzny aspekt tej skali sprawia, że cechujące się nią przestrzenie publiczne składają się w percepcji człowieka z przynajmniej kilku połączonych ze sobą wnętrz, tworzących jednak jedną czytelną całość, najczęściej zaprojektowaną przez jednego architekta w ramach pojedynczego opracowania, podzielonego na etapy wykonawcze lub nie. Cecha ta powoduje, że właściwa ocena danej przestrzeni zostaje złożona z ocen fragmentarycznych. Pokonując kolejne fragmenty jednego założenia, obserwator może modyfikować swój pogląd na całość, co przekłada się na ocenę przyznawaną kolejnym ujęciom analizowanej przestrzeni. Dokonując oceny przestrzeni publicznej, cechującej się dużą skalą, obserwator analizuje serię ujęć nie będących jednakże typowym dla ulicy czy drogi szeregiem.

Ilustracja 3. Duża skala przestrzeni publicznej na przykładzie dwupasmowej drogi w Tarnowie Podgórnym

Źródło: www.maps.google.pl (dostęp: 2.09.2018).

W zakresie badanych przestrzeni publicznych gmin powiatu poznańskiego dużą skalę przypisać można placom lub przestrzeniom węzłowym o powierzchni większej niż 1,5 ha oraz ulicom, których szerokość pomiędzy definiującymi je ścianami budynków, murami lub zielenią wynosi ponad 30 m. Należy zaznaczyć, że zarówno

szerokość ulic, jak i powierzchnia placów oraz węzłów komunikacyjnych określona została pomiędzy definiującymi je ścianami kompozycji, którymi mogą być ściany obiektów budowlanych, wysoka zieleń lub wysokie mury, nie zaś w odniesieniu do linii rozgraniczających. Ten sposób określenia skali badanej przestrzeni odpowiada jej rzeczywistemu odbiorowi przez przemierzającego się obserwatora, dokonującego oceny jej atrakcyjności na drodze dynamicznej percepcji.

S2. Średnia skala, czyli skala wewnątrz urbanistycznych (zob. ilustracja 4). Średnia skala przestrzeni publicznej jest typową skalą wewnątrz urbanistycznych poddanych badaniu jakości wykonanemu na terenie powiatu poznańskiego. Skala ta cechuje standardowej szerokości ulice, zarówno te prowadzące przez centra gminnych ośrodków miejskich, jak i podmiejskie osiedla. Do średniej skali zaliczyć należy także w większości przypadków place miejskie, których powierzchnia pozwala obserwatorowi na objęcie ich wzrokiem z jednego ujęcia. Określana w sposób analogiczny do poprzedniej kategorii, średnia skala przestrzeni odpowiada powierzchni placów lub węzłów mieszczącej się w zakresie od 0,5 do 1,5 ha oraz średniej odległości pomiędzy przeciwległymi ścianami kompozycyjnymi ulicy pomiędzy 15 i 30 m.

Ilustracja 4. Średnia skala przestrzeni publicznej na przykładzie Placu Niepodległości w Kórniku

Źródło: fot. M. Pieczara.

S3. Mała skala, czyli skala przestrzeni półprywatnych (zob. ilustracja 5). Mała skala przestrzeni publicznej odpowiada jej wyczuwalnej przynależności do sąsiadującej z nią zabudowy. Są to na przykład wąskie uliczki, zaułki czy też małe skwery i podwórza kryjące się we wnętrzach kwartałów miejskich. Ogólnodostępne przestrzenie

poprzez swoją zmniejszoną skalę dają obserwatorowi dokonującemu analizy jakości wrażenie wkraczania w bardziej prywatną strefę lokalnej społeczności. Mała skala przestrzeni publicznej bywa świadomie wykorzystana przez projektantów w celu stworzenia łagodnego przejścia pomiędzy przestrzenią publiczną ulicy czy placu a strefą wejściową do budynku. Wejścia, stanowiące strefę styku zewnątrz i wewnątrz są miejscem, jak wykazał Jan Gehl, w którym następuje najwięcej interakcji pomiędzy użytkownikami, co jest istotne z punktu widzenia socjologicznego, ponieważ przyczynia się do kształtowania więzi społecznych.

W analizie wyników badania terenowego jako małą skalę przestrzeni przyjęto powierzchnię nie przekraczającą 0,5 ha lub szerokość ulicy do 15 m.

Ilustracja 5. Mała skala przestrzeni, zobrazowana ujęciem bocznej ulicy w Puszczykowie
Źródło: fot. M. Pieczara.

5.2. Kryteria dotyczące zieleni

Analogicznie do zagadnienia skali przestrzeni publicznej występującą w niej zieleni można podzielić na trzy kategorie wyodrębnione ze względu na wysokość.

Z1. Zieleni wysoka. Jako wysoką zdefiniować można zieleni sięgającą powyżej 2,5 m wysokości, czyli znajdującą się zasadniczo w obrębie wtórnego pola percepcji. Są to przede wszystkim drzewa, stanowiące zarówno pojedyncze nasadzenia w otoczeniu zabudowy mieszkaniowej, przydrożne szpalery, jak i większe zespoły zieleni, parkowe lub leśne. Jako cecha charakteryzująca przestrzeń publiczną obecność zieleni wysokiej może definiować jedną lub więcej ścian badanej przestrzeni, jak dzieje się w przypadku graniczenia z lasem lub parkiem. Zieleni wysoka może również dzielić przestrzeń o dużej skali na mniejsze wnętrza, co zaobserwować można na przykła-

dzie szpalerów drzew towarzyszących drodze przebiegającej między polami uprawnymi czy łąkami. Z kolei w strefach zurbanizowanych zieleni wysoka tworzy ważne uzupełnienia krajobrazu, pomagając w budowie harmonii i ładu przestrzennego.

Z2. Zieleń średniowysoka, czyli głównie różne rodzaje krzewów, nie wykraczających jednak ponad podstawowe pole percepcji. Rośliny mogą stanowić pojedyncze nasadzenia, jak i tworzyć zwarte formy, najczęściej zielonych ogrodzeń. Zieleń o średniej wysokości może zostać wykorzystana do oddzielenia w przestrzeni publicznej stref o różnym przeznaczeniu, na przykład deptaka od jezdni, ścieżki pieszej od trawnika czy klombu, lub terenu prywatnego od przestrzeni ulicy. W wyniku jej powszechnego zastosowania w podziale stref o różnym charakterze czy sposobie użytkowania, wpływ występowania zieleni o średniej wysokości na postrzeganie atrakcyjności przestrzeni wyraża się zasadniczo w ocenie przyznanej w zakresie podstawowego pola percepcji.

Z3. Zieleń niska. Kryterium to obejmuje głównie wykorzystanie zielonych fragmentów płaszczyzn poziomych, takich jak trawniki i klomby, ale również zielone pobocza dróg, a w strefach niezabudowanych – zielone partery pól i łąk. Szczególną uwagę w tym zakresie zwraca wykorzystanie niskiej zieleni w aranżacji stref wejściowych do budynków o funkcji publicznej, jak na przykład w Małopolskim Ogrodzie Sztuki w Krakowie, w którym nawiązano do uporządkowanej kompozycji rabat, podkreślającej rytm pionowych elementów fasady. Innym interesującym przykładem jest wykorzystanie zieleni niskiej w planie zagospodarowania wokół budynków Muzeum Śląskiego w Katowicach, tu dobór gatunków roślin przeprowadzono pod kątem ich zróżnicowanych barw i faktur w taki sposób, aby obszary różnych nasadzeń utworzyły efekt geometrycznej kompozycji wyraźnie różniących się trójkątów. Obok wysokości zieleni duże znaczenie przypisać należy także poziomowi zadbania. Zaśmiecony i zaniedbany trawnik może wpłynąć negatywnie na postrzeganie jakości. Cztery kolejne kryteria dotyczą stanu zadbania oraz czystości zieleni.

Z4. Zieleń uporządkowana. Jako zieleni uporządkowaną zdefiniować można takie zespoły zieleni różnej wysokości, które zostały w wyraźny sposób zakomponowane. Jednocześnie stopień ich utrzymania pozwala obserwatorowi na odczytanie zamysłu założenia. Niezależnie od wybranego stylu właściwy stopień zadbania jest kluczowy dla osiągnięcia efektu uporządkowanej zieleni, która może być zespołem parkowym, pasem zieleni ograniczającym jezdnię, klombem lub ogrodem oddzielającym zabudowę od ulicy.

Z5. Zieleń naturalna. Ze względu na podmiejski charakter wielu przestrzeni publicznych dróg ocenianych w przeprowadzonym badaniu terenowym nierzadko spotyka się sytuację, kiedy obecna w danym ujęciu – poddanej ocenie – zieleni jest naturalna. Na badanym obszarze najczęściej będą to lasy.

Z6. Zieleń zaniedbana. Ta kategoria zawiera informację na temat występowania – w badanych przestrzeniach publicznych – zieleni, która została nasadzoną lub też wyrosła samoczynnie i nie została w zauważalnym stopniu poddana zabiegom pielęgnacyjnym. Są to, na przykład stwarzające wrażenie opuszczenia przydomowe ogródki zarośnięte chwastami, przydrożne kępy chwastów, rosnące w nieładzie krzewy, czy też zaśmiecone i wydeptane trawniki.

Z7. Minimalny stopień zadbania. Jest to kategoria pośrednia pomiędzy zielenią uporządkowaną i zaniedbaną, cechująca się widocznymi oznakami dbałości o kondycję zieleni, polegającej na zabiegach pielęgnacyjnych, takich jak przycinanie gałęzi, koszenie traw czy zbieranie liści, jednakże pozbawionej czytelnej dla przemierzającego się obserwatora kompozycji.

6. OMÓWIENIE WYNIKÓW BADANIA TERENOWEGO

Spośród tysięcy ujęć poddanych opinii studentów WAPP w ramach badania terenowego w 2017 roku, wybrano 70 ocenionych negatywnie i 67 pozytywnie, przyjmując założenie, że brane pod uwagę cechy i elementy przestrzeni mają jednoznaczny wpływ na jej postrzeganie – odpowiednio negatywny lub pozytywny. Analogicznie do sposobu uporządkowania przedstawionych powyżej kryteriów oceny, wyselekcjonowane pod względem skrajnych ocen wyniki badania terenowego zostaną również omówione w dwóch grupach, osobno dla zagadnienia skali przestrzeni i jej wyposażenia w zieleni.

6.1. Wyniki badania terenowego dotyczące skali

Dokonana przez studentów w ramach zajęć terenowych analiza jakości przestrzeni publicznych w siedemnastu gminach powiatu poznańskiego wykazała, że zagadnienie skali ma istotny wpływ na przyznawaną badanej przestrzeni ocenę jej atrakcyjności (zob. tabela 1), mierzonej w podstawowym oraz wtórnym polu percepcji obserwatora. Atrakcyjność pola percepcji została oceniona jednoznacznie negatywnie (ocena 1 w pięciostopniowej skali) dla wielu przestrzeni o dużej skali, gdzie płaszczyzny pionowe znajdują się w znacznym oddaleniu od obserwatora i są monotonne. Przykładem takiej przestrzeni może być sfotografowane w Luboniu dojście do dużego zespołu zabudowy wielorodzinnej, które pomimo dobrego stanu technicznego budynków zostało ocenione negatywnie ze względu na przytłaczającą skalę całości założenia, dodatkowo uwypuklonej brakiem zagospodarowania płaszczyzny poziomej znajdującej się pomiędzy blokami (zob. ilustracja 6).

Tabela 1. Podsumowanie wybranej partii analizowanych wyników badania terenowego

Kryterium	Negatywne ujęcia		Pozytywne ujęcia	
	Liczba	%	Liczba	%
S1. Duża skala	23//70	33	5//67	7
S2. Średnia skala	34//70	49	36//67	54
S3. Mała skala	13//70	18	26//67	39

Źródło: opracowanie własne.

Ilustracja 6. Duża skala przestrzeni publicznej na przykładzie ul. Sikorskiego w Luboniu
Źródło: www.maps.google.pl (dostęp: 10.09.2018).

Jednocześnie wśród przestrzeni ocenionych pozytywnie (najwyżej) w kategorii atrakcyjności pola percepcji przeważają przestrzenie o skali średniej i małej, jak na przykład jednojezdniowe ulice dwu- lub jednokierunkowe oraz place miejskie i skwery o powierzchni mieszczącej się w przedziale od 0,5 do 1,5 ha. Przykładem pozytywnie ocenionych przestrzeni może być ul. Hugona Kołłątaja w Luboniu (zob. ilustracja 7), będąca wąską, jednokierunkową ulicą obsadzoną starymi drzewami oraz plac Bojanowskiego w Luboniu, zawierający urządzoną zieleń oraz otoczony historyczną zabudową w bardzo dobrym stanie technicznym.

Ilustracja 7. Pozytywnie oceniona ul. Hugona Kołłątaja w Luboniu
Źródło: www.maps.google.pl (dostęp: 10.09.2018).

Analizując dalsze przykłady ocenionych przez studentów przestrzeni publicznych powiatu poznańskiego, można zauważyć, że do negatywnego odbioru danego miejsca przyczynia się znacząco dysproporcja skali, rozumiana jako nieproporcjonalna i nieharmonijna zależność pomiędzy rozmiarem poszczególnych elementów badanej przestrzeni. Na obszarze poddanym badaniu problem ten dotyczył najczęściej osiedli zabudowy wielorodzinnej, często nowych, w których odległość pomiędzy płaszczyznami pionowymi jest nieproporcjonalna w stosunku do wysokości ścian, a sposób zagospodarowania płaszczyzny poziomej, czyli podstawy ograniczonej nimi przestrzeni jest niedostosowany do jej skali lub też nie obejmuje jej w całości. Niedostosowanie skali różnych elementów tworzących jedną przestrzeń skutkuje brakiem zdefiniowania klarownego układu urbanistycznego, co nie pozwala z kolei odczytać obserwatorowi wzajemnych relacji pomiędzy budynkami, budzi jego niechęć. Z sytuacją taką mamy na przykład do czynienia w jednym z negatywnie ocenionych punktów węzłowych w Luboniu, gdzie zakręt wąskiej brukowanej drogi dojazdowej otwiera widok na rozległe współczesne osiedle mieszkaniowe, odsłaniając jego płaskie przestrzenie wewnątrz kwartałów, których urządzenie ograniczone zostało do zapewnienia mieszkańcom niezbędnej infrastruktury (miejsca parkingowe, garaże, miejsca gromadzenia odpadów, plac zabaw dla dzieci), pomijając potrzebę zagwarantowania – w pierwszej kolejności – harmonijnej i estetycznej kompozycji urbanistycznej całego założenia. Podobnie negatywną ocenę jakości otrzymały te przestrzenie, których pionowe płaszczyzny różnią się znacząco skalą zabudowań, jak na przykład ulice, których przeciwległe pierzeje charakteryzują się różnym gabarytem zabudowań lub wewnątrz kwartałów zabudowy wielorodzinnej, w których sąsiadujące ze sobą płaszczyzny pionowe nie tworzą spójnej całości. Podsumowując, brak wyważonej relacji pomiędzy skalą poszczególnych elementów przestrzeni publicznej wpływa negatywnie na jej odbiór, pomimo dobrego stanu technicznego budynków.

Za interesujący można uznać fakt, że niektóre starsze osiedla mieszkaniowe położone w gminach poddanych badaniu uzyskały najczęściej oceny neutralne pomimo gorszego stanu technicznego budynków. Można to uzasadnić skalą wewnątrz kwartałów, która wizualnie jest lepiej dostosowana do wysokości zabudowy. Jednocześnie sposób ich zagospodarowania, zawierający głównie zielen o zróżnicowanej wysokości, pozwala na stworzenie efektu gradacji skali – od elementów najbliższych płaszczyźnie podstawy, takich jak zielone partery, po te o największych gabarytach (duże drzewa czy kilkukondygnacyjne budynki wielorodzinne).

Przemyślana gradacja skali predysponuje daną przestrzeń także do najwyższej pozytywnej oceny jakości (5 w pięciostopniowej skali), jaką w badaniu uzyskały nieliczne tylko jednostki przestrzenne, które nazwać można miejscami unikalnymi. Wyróżniające się i zdefiniowane przez swoją odrębność, miejsca te tworzą jednocześnie kanwę jednolitego systemu urbanistycznego, opartego o łączącą je cechę wspólnie przyjętej ergonomicznej skali, odpowiadającej naturalnym preferencjom człowieka (wynikającym z jego własnej budowy). System przestrzeni publicznych, których kompozycja opiera się na zastosowaniu tzw. ludzkiej skali może stanowić zagospodarowanie większego obszaru, w którym przejście z jednej przestrzeni do

następnej przeprowadza obserwatora przez kolejne punkty węzłowe, otwierające nowe widoki na dalsze przestrzenie. Harmonijna skala przestrzeni publicznych, przez które przemieszcza się obserwator, jak również jej płynna gradacja w przypadku przemieszczania się pomiędzy obszarami o różnym typie zagospodarowania, sprzyja pozytywnej ocenie ich atrakcyjności (ocena 5). Dla porównania – krótkie odcinki tak samo poprawnie skomponowanych przestrzeni ulic, nie przekształcające się jednak w większy system, otrzymały oceny raczej neutralne (ocena 3 lub 4 w pięciostopniowej skali). Biorąc pod uwagę wyniki wykonanych przez studentów badań, proponowanie tak skomponowanych sekwencji przestrzeni, nierzadko tworzących meandry, stanowi obecnie bardzo perspektywiczny kierunek do rozwinięcia w urbanistyce podmiejskiej.

6.2. Wyniki badania terenowego dotyczące zieleni

Na podstawie wyników badań terenowych stwierdzić można, że obecność zieleni wpływa zasadniczo pozytywnie na postrzeganie atrakcyjności badanej przestrzeni (zob. tabela 2). Wpływ ten widoczny jest nie tylko w ocenie wyposażenia przestrzeni, ale można go zauważyć również w ocenie jakości przyznawanej zarówno w zakresie podstawowego i wtórnego pola percepcji, jak również w kategorii płaszczyzn poziomych. Podział na te trzy aspekty pomoże usystematyzować otrzymane w wyniku badania oceny jakości, przyznane różnym przestrzeniom zawierającym zielen, z uwzględnieniem łączących je elementów.

Tabela 2. Podsumowanie analizowanej partii wyników badania terenowego w zakresie zieleni

Kryterium	Negatywne ujęcia		Pozytywne ujęcia	
	Liczba	%	Liczba	%
Z1. Zieleń wysoka	42//70	60	55//67	82
Z2. Średnia wysokość	35//70	50	36//67	54
Z3. Zieleń niska	65//70	93	63//67	94
Z4. Uporządkowana	7//70	1	53//67	79
Z5. Naturalna	6//70	1	16//67	24
Z6. Zaniedbana	23//70	33	0//67	0
Z7. Minimalny stopień zadbania	41//70	59	22//67	33

Źródło: opracowanie własne.

Z1. Zielen' wysoka. W zabudowie miejskiej obecnoř' zieleni wysokiej w podstawowym polu percepcji wiąże się na ogół z zagospodarowaniem miejskich parków, skwerów czy klombów, ale takż' z niewielkimi „dodatkami” w postaci kwiatów umieszczanych na balkonach czy na parapetach okien. Analizując dokonaną przez studentów ocenę jakořci przestrzeni publicznych w powiecie poznańskim, można zauważyć, że szczególnie istotny wpływ na postrzeganie atrakcyjności przestrzeni ma pierwszy z dwóch wymienionych typów zieleni. Ściany przestrzeni publicznych utworzone przez zielen' parkową, a w szczególności przez miejskie zespoły starodrzewu, widoczne są w kadrach ocenionych w badaniu najwyższą notą pozytywną (5). Również inne typy zastosowanej zieleni wykazują pozytywny wpływ na ocenę jakořci przestrzeni, powielając schematy opisane powyżej w odniesieniu do obszarów o podmiejskim typie zabudowy.

W zakresie wtórnego pola percepcji znaczący wpływ na postrzeganie atrakcyjności przestrzeni ma zielen' wysoka nasadzona wzdłuż dróg i ulic. Jak wynika z przeprowadzonych w powiecie poznańskim zajęć terenowych, zastosowanie posadzonych równomiernie wzdłuż drogi szpalerów drzew sprzyja ocenie pozytywnej (4 lub 5), przy czym ważne jest uniknięcie efektu monotonii poprzez wprowadzanie otwarć widokowych oraz zmian w definiowaniu ścian przestrzeni drogi lub ulicy. Elementem zagospodarowania mającym istotny wpływ na pozytywną ocenę atrakcyjności badanego miejsca okazała się zielen' typu parkowego, charakteryzująca się połączeniem zielonego parteru, najczęściej trawnika, oraz wysokich drzew, nierzadko starodrzewu. Korony drzew, znajdujące się powyżej 2,5 m wysokości, czyli we wtórnym polu percepcji, mają wyraźnie odnotowany w wynikach badań wpływ na ocenę atrakcyjności przyznawaną w kategorii wtórnego pola. W podobnie silny sposób oddziałuje na ocenę wtórnego pola percepcji obecność szpalerów starych drzew wzdłuż ulic ośrodków miejskich. Pomimo ich niedogodności dla ruchu kołowego, wąskie ulice obsadzone po obu stronach starymi drzewami były w badaniu oceniane najczęściej pozytywnie (5).

Z2. Zielen' średniowysoka. Obecność zieleni średniowysokiej również sprzyja pozytywnej ocenie przyznawanej badanym przestrzeniom w zakresie podstawowego pola percepcji. Podobnie jak w poprzedniej kategorii oceny, w przypadku oceny atrakcyjności podstawowego pola percepcji zaznacza się podział na obszar nieurbanizowany, obszar o zabudowie typu podmiejskiego oraz ośrodki o charakterze miejskim. W badanych gminach powiatu poznańskiego przestrzenie dróg publicznych przebiegających przez obszary nieurbanizowane są najczęściej zdefiniowane przez dwa rodzaje ścian. Mianowicie może ją stanowić las lub pas przydrożnych drzew, za którymi widoczny jest dalszy plan krajobrazu. Najczęściej przyznawana tak zdefiniowanej przestrzeni ocena jest neutralna lub pozytywna (3 lub 4 w pięciostopniowej skali) i zależy ona również od sposobu wykonania oraz stanu utrzymania linii stykowej pomiędzy częścią jezdni a jej otoczeniem. Tak jak w przypadku zielonych parterów na obszarach zabudowanych, przemierzający się obserwator dostrzega, przede wszystkim ład oraz stan zadbania zieleni na linii styku drogi oraz jej otoczenia i na tej podstawie dokonuje oceny atrakcyjności przestrzeni. Analizując wykonane przez studentów zadanie oceny jakořci przestrzeni, można

jednocześnie zauważyć, że na pierwszy rzut oka podobne do siebie ujęcia dróg przebiegających w terenie niezabudowanym mogły zostać różnie spostrzeżone. Do ich pozytywnej oceny predysponuje dobry stan infrastruktury oraz utrzymanie czystości. Do oceny niższej przyczynia się z kolei zły stan techniczny samej drogi oraz zaniedbane pobocza. Można także zauważyć, że czynnikiem wpływającym negatywnie na ocenę jest często nieprzemyślane usytuowanie znaków drogowych czy reklam, jak również ich zły stan.

Wpływ zieleni na wysokość oceny jakości przestrzeni określanej w ramach podstawowego pola percepcji jest szczególnie istotny w strefie zabudowy podmiejskiej, z której specyfiki urbanistycznej wynika duży udział materii roślinnej w obrębie badanego pola. Z jednej strony jest to zieleń publiczna, obejmująca omawiane wcześniej zielone partery, klomby, nasadzenia ciągnące się wzdłuż ulic, skwery czy zieleńce. Równocześnie wzrok obserwatora oceniającego atrakcyjność przestrzeni publicznej ujmuje także prywatne przydomowe ogródki, kwiaty w oknach i na balkonach domów, obrosnięte zielenią ogrodzenia działek czy znajdujące się pomiędzy budynkami mieszkalnymi półprywatne ogrody i place zabaw. Opierając się na wynikach zajęć terenowych, można stwierdzić, że obecność tych i innych form zieleni w obrębie podstawowego pola percepcji wpływa zasadniczo pozytywnie na ocenę atrakcyjności badanej przestrzeni. Jak można było antycypować, znaczącą rolę w ocenie odgrywa stan zadbania zieleni oraz czystość. Poprzez wyniki wykonanych przez studentów badań uwidoczniła została interesująca zależność dotycząca przyznawanej danej przestrzeni oceny jakości oraz sposobu wykonania ogrodzeń działek prywatnych. Podczas gdy różnego rodzaju ogrodzenia zielone, jak na przykład porośnięte roślinami pnącymi mury czy uformowane żywopłoty, predysponują badaną przestrzeń do oceny pozytywnej (4 lub 5), inne formy ogrodzeń znajdują się w niższej ocenianych przestrzeniach.

Najniżej ocenione zostały te ujęcia, gdzie w podstawowym polu percepcji znajdowały się ciągi parkanów i murów, w szczególności wykonanych z odlewów betonowych, uniemożliwiających wgląd na to, co znajduje się za nimi. Ocenę neutralną zaś otrzymywały najczęściej te przestrzenie, w których stosowano ogrodzenia z metalowej siatki, dające prześwit na wnętrza prywatnych posesji. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że percepcja obserwatora nie ogranicza się do najbliższego otoczenia przemierzanej przestrzeni publicznej, ale sięga dalej, obejmując także widoczne wnętrza prywatnych ogródków. Znajdująca się w ich obrębie zieleń wpływa pozytywnie na postrzeganie atrakcyjności przestrzeni ulicy. Dowodzi to, że z punktu widzenia poruszającego się obserwatora granice postrzeganej przez niego przestrzeni publicznej nie pokrywają się z jej realnym zakresem wynikającym z planu zagospodarowania, ale zostają przesunięte na cały zasięg pola percepcji. Można powiedzieć, że przenikanie się przestrzeni publicznej z sąsiadującymi z nią przestrzeniami o charakterze prywatnym bądź półprywatnym jest jedną z ogólnych zasad percepcji przestrzeni, a zieleń stanowi podstawowy i jednocześnie prosty do wykorzystania element, który nadaje przenikaniu płynności.

Z3. Obecność zieleni niskiej. Na obszarze objętym badaniem zieleń niska występuje w zdecydowanej większości przestrzeni publicznych, przyjmując różną

formę – od klombów, przydrożnych pasów zieleni, przydomowych ogródków – po rozciągnięte łąki i pola. W kategorii płaszczyzn poziomych pozytywny wpływ zieleni na przyznaną danej przestrzeni publicznej ocenę atrakcyjności jest w szczególności wyraźny w strefach podmiejskich, gdzie obsadzone różnymi gatunkami roślin pola uprawne tworzą rozległe zielone partery. Stanowiąc wspólną cechę, charakteryzującą krajobraz podmiejski różnych gmin powiatu poznańskiego, horyzontalne płaszczyzny zieleni skłaniają najczęściej obserwatora do przyznania podlegającej obserwacji przestrzeni oceny neutralnej lub pozytywnej (3 lub 4 w pięciostopniowej skali), przy czym czynnikiem sprzyjającym wyższej ocenie jest dobra jakość techniczna oraz estetyczna pobocza i jezdni. Z kolei na terenach zabudowanych biorące udział w ocenie płaszczyzn poziomych zielone partery można utożsamiać z miejskimi trawnikami, ciągnącymi się wzdłuż chodników lub z rozplanowanymi na placach czy skwerach klombami. Podobnie jak uprzednio, w przypadku zielonych parterów na obszarach niezurbanizowanych – również w centrach ośrodków o miejskim charakterze – zastosowanie różnego rodzaju niskich form zieleni wpływa dodatnio na przyznaną danej przestrzeni ocenę atrakcyjności. Warto zaznaczyć, że na pozytywny odbiór (oceny 4 i 5) przestrzeni publicznej zawierającej zielone partery kluczowy wpływ wywiera sposób ich wkomponowania w nawierzchnię oraz stan zadbania. Z najwyższą oceną spotykają się te miejsca, gdzie zielone partery zostały precyzyjnie wytyczone i wyraźnie oddzielone od innego typu nawierzchni, zachowując jednakże ciągłość płaszczyzny poziomej. Skrajnie pozytywnej ocenie (5) sprzyja również dobra jakość wykonania, szczególnie uwypuklona przez wykończenie linii styku zielonego parteru z sąsiadującą nawierzchnią utwardzoną oraz stan zadbania zieleni. Bez względu na gatunek zastosowanych roślin oko przemieszczającego się obserwatora zauważa i docenia, przede wszystkim ład kompozycyjny oraz czystość. Jednocześnie należy zaznaczyć, że do oceny niższej niż pozytywna (2 lub 3) przyczynia się znacząco monotonia krajobrazu tworzonego przez zbyt rozległe zielone partery pól uprawnych pozbawione interwału zieleni wysokiej. Korzystniej oceniane są przestrzenie bardziej urozmaicone pod względem typu, wysokości oraz barw szaty roślinnej. Znaczenie zieleni dla postrzegania atrakcyjności badanej przestrzeni może być również przeanalizowane i przedstawione według cech odnoszących się do stopnia jej zadbania. Został on odzwierciedlony w poniższych czterech kategoriach odpowiadających cechom przestrzeni wynikającym z dbałości o zieleni oraz z jej charakteru.

Z4. Zieleni uporządkowana, czyli taka, której wygląd wynika z systematycznego działania podejmowanego w oparciu o przemyślany plan zagospodarowania przestrzeni publicznej lub jej otoczenia. Charakteryzuje się widoczną dla oka obserwatora kompozycją nasadzeń, uwzględniającą wielkość, formę oraz barwę poszczególnych gatunków roślin. Wpływ czytelnej kompozycji zieleni oraz jej wyraźnego uporządkowania na postrzeganie atrakcyjności znajdującej się w bezpośrednim otoczeniu przestrzeni publicznej został potwierdzony w wynikach przeprowadzonego dla powiatu poznańskiego badania terenowego, gdzie w większości przykładów ocenionych pozytywnie ujęć widoczne były przynajmniej fragmenty kompleksów zieleni uporządkowanej. Wśród przestrzeni ocenionych negatywnie

odsetek przestrzeni cechujących się występowaniem umiejętnie skomponowanej zieleni jest bliski zeru. Można w związku z tym powiedzieć, że uporządkowanie zieleni towarzyszącej przestrzeni publicznej jest jedną z najbardziej istotnych cech wpływających na postrzeganie jej atrakcyjności przez użytkowników.

Z5. Zieleń naturalna. Analiza dostarczonych wyników badania terenowego wykonanego dla powiatu poznańskiego pozwala zauważyć, że większa liczba przypadków występowania zieleni naturalnej w otoczeniu przestrzeni publicznych odnotowana została wśród ujęć ocenionych pozytywnie. Najczęściej obserwowaną formą zespołu zieleni naturalnej towarzyszącej przestrzeniom publicznym na badanym obszarze są lasy i łąki ciągnące się wzdłuż dróg na obszarze niezabudowanym. Na wyróżnienie w tym względzie zasługują fragmenty naturalnego pejzażu oglądanego z drogi, spośród których jako przykład wymienić można ciągnące się wzdłuż rzeki Warty porośnięte zielenią skarpy, widoczne z mostów i dróg w różnych punktach powiatu. Zagadnienie otwarcia widokowych na otaczający krajobraz zostanie szerzej omówione w osobnym podrozdziale, a analizowaną w tym punkcie cechą przestrzeni publicznej jest jej otoczenie naturalnie rosnącą zielenią.

Z6. Zieleń zaniedbana. Kolejną cechą, jaka charakteryzować może przestrzeń publiczną jest stan zaniedbania zieleni. Analogicznie do sytuacji, kiedy uporządkowanie zieleni wpływało dodatnio na postrzeganie badanych przestrzeni, jej zaniedbanie stwarza predyspozycję do ich oceny negatywnej. Analiza dostarczonych wyników badania terenowego dowodzi, że zaniedbanie zieleni miejskiej występującej w badanej przestrzeni publicznej lub w jej otoczeniu wpływa ujemnie na ocenę jej atrakcyjności. Na szczególne znaczenie tej cechy wskazuje fakt, że przestrzenie, które charakteryzuje zostały właściwie wykluczone z jednoznacznie pozytywnej oceny (ocena 5), stanowiąc jednocześnie istotną część przestrzeni ocenionych w badaniu negatywnie (ocena 1).

Z7. Minimalny stopień zadbania zieleni. Utrzymanie zieleni towarzyszącej przestrzeni publicznej w stopniu odzwierciedlającym podstawowy zakres pielęgnacji jest cechą, której obecność zaznacza się zarówno wśród przestrzeni postrzeganych pozytywnie, jak i negatywnie. Analizując wyniki badania terenowego, można zaobserwować, że wśród przestrzeni posiadających tę cechę pozytywnie postrzegano ciągnące się wzdłuż ulic pasy zieleni miejskiej, składające się głównie z trawników, drzew oraz krzewów, przyciętych i utrzymanych w czystości. Podobnie postrzegano również przestrzenie urządzone z wykorzystaniem kwiatowych klombów. Z drugiej strony wśród negatywnie ocenionych przestrzeni należących do kategorii związanej z tą cechą miejsce znalazły głównie często występujące na badanym obszarze przydomowe ogródki, których stan świadczy wyraźnie o dbałości właścicieli, jednakże ich ogólny widok zdradza przypadkowość nasadzeń różnych gatunków roślin, często przesłaniających widok i wykazujących duże zróżnicowanie pomiędzy sąsiadującymi z sobą parcelami, dając w efekcie odczucie braku harmonii. Biorąc pod uwagę występowanie omawianej cechy w odmiennie postrzeganych przykładach przestrzeni publicznych, można wyciągnąć wniosek, że samo utrzymanie zieleni w podstawowym zakresie zadbania i czystości jest neutralne dla przyznawanej przez obserwatora oceny jakości przestrzeni.

Podsumowując kwestię wpływu zieleni na postrzeganie jakości przestrzeni publicznej, można stwierdzić, że zieleń jest ważnym jej elementem nie tylko z ekologicznego punktu widzenia, ale również w kontekście estetyki, wywiera – udokumentowany przeprowadzonym w gminach powiatu poznańskiego badaniem – wpływ na postrzeganie atrakcyjności przestrzeni publicznej przez przemierzającego się użytkownika. Prowadzące do założonego celu umiejętne wykorzystanie zieleni podlega jednakże pewnym regułom kompozycyjnym, takim jak dopasowanie skali poszczególnych elementów oraz odpowiednia gradacja wysokości proponowanej zieleni. Cechy te pomagają uzyskać efekt płynnego przenikania jednej przestrzeni w drugą, który jest pozytywnie odbierany przez znajdującego się w ruchu obserwatora, co pokazała dokonana w ramach zajęć terenowych obserwacja przestrzeni publicznych w gminach wokół Poznania. Pomimo faktu, iż dokonujący oceny jakości przestrzeni obserwator znajduje się w ruchu, kluczowe znaczenie dla przyznawanej danemu miejscu noty ma jakość wykonania zielonych elementów, a także ich stan zadbania. Ponadto pewną rolę w ocenie odgrywają także niewielkie dodatki, które można określić zielonymi detalami w architekturze. Są to na przykład – dodane przez mieszkańców – kwiaty widoczne w oknach i na balkonach, które zauważa przechodzeń, świadczące o dbałości lokalnej społeczności o wspólną przestrzeń.

7. ZIELEŃ A POSTRZEGANIE SKALI PRZESTRZENI

Na podstawie wyżej przytoczonych wyników badań oraz analiz wyselekcjonowanych ujęć wiemy, że duża skala przestrzeni jest cechą negatywnie wpływającą na odbiór przestrzeni przez człowieka, zieleń oddziałuje ogólnie korzystnie na jej postrzeganie. W celu dokładnego zbadania i określenia sposobu, w jaki zieleń koryguje percepcję skali przestrzeni należy zestawić ze sobą dane dotyczące występowania kryteriów z tych dwóch grup w tabeli. W zestawieniu wykorzystano system logiczny 0–1, 1 oznacza występowanie danego kryterium, a 0 (tutaj: brak symbolu) oznacza jego brak w danym ujęciu (zob. tabela 3). Sposób pracy związany z określeniem występowania bądź nie objętych badaniem kryteriów w poszczególnych ujęciach opiera się na materiale fotograficznym z wyselekcjonowanych ujęć. Na jego podstawie stwierdzano obecność lub brak kolejnych elementów. Pewna trudność z udzieleniem rzetelnej odpowiedzi dotyczącej występowania lub nie kryteriów związanych z zielenią polegała na tym, że wysoka zieleń pojawia się w wielu ujęciach jako dalsze tło krajobrazowe bądź jako kontur (zarys) jednego drzewa, nie definiując właściwie pola percepcji. W konsekwencji, określenie występowania tych kryteriów jest w licznych przypadkach subiektywne, polegające na indywidualnej ocenie wizualnej. Poniżej zaprezentowano przykład jednego z ujęć ocenionych negatywnie (zob. ilustracja 8).

Tabela 3. Fragment tabeli, w której oznaczono występowanie badanych kryteriów w wyselekcjonowanych ujęciach ocenionych negatywnie w badaniu terenowym. Analogiczna tabela powstała dla ujęć pozytywnych. Ze względu na rozmiar tabeli zaprezentowano jedynie jej wycinek

NEGATYWNE Cechy i elementy przestrzeni

Nr ujęcia	Skala przestrzeni			Nr ujęcia	Zieleń						
	S1 Duża	S2 Średnia	S3 Mała		Z1 Wysoka	Z2 Średnia	Z3 Niska	Z4 Uporządkowana	Z5 Naturalna	Z6 Zaniedbana	Z7 Minimalny stopień zadbania
1			1	1	1	1	1				1
2	1			2	1	1	1				1
3			1	3	1	1	1				1
4		1		4	1	1	1				1
5			1	5	1	1	1			1	1
6		1		6	1	1	1				
7		1		7	1	1	1				1
8			1	8	1						1
9			1	9	1	1	1			1	
10			1	10		1	1	1			
11			1	11		1	1	1			
12			1	12	1	1	1				1
13			1	13	1	1	1				1
14		1		14	1	1	1				1
15			1	15	1	1	1				1
16	1			16		1	1				1
17	1			17							
18		1		18	1	1	1			1	
19	1			19		1	1			1	
20			1	20		1	1			1	
21	1			21		1	1			1	
22	1			22	1	1	1				1
23	1			23		1	1			1	
24		1		24	1					1	
25		1		25	1	1	1	1	1		
26	1			26		1	1	1	1		
27	1			27		1	1				1
28		1		28	1	1	1	1			
29		1		29		1	1			1	
30			1	30	1	1	1		1		1

Źródło: opracowanie własne.

Ilustracja 8. Przykład ujęcia ocenionego negatywnie w badaniu terenowym. Jest to przestrzeń o dużej skali, mierzonej szerokością płaszczyzny poziomej (nie jezdni). Występuje w niej głównie zieleń niska, której poziom zadbania określono jako minimalny, co oznacza ogólnie dobry stan oraz czystość

Źródło: www.maps.google.pl (dostęp: 27.11.2017).

Wyselekcjonowane ujęcia ocenione negatywnie i pozytywnie przeanalizowano pod kątem obserwowanych w nich elementów odpowiadających założonym kryteriom. Następnie sprawdzono, jakie rodzaje zieleni występują w przestrzeniach o dużej skali, która została określona jako cecha oddziałująca niekorzystnie na postrzeganie przestrzeni przez użytkownika zarówno na podstawie studium przypadku i literatury, jak i na podstawie wyników badań terenowych dla powiatu poznańskiego. W poniżej przedstawionej tabeli ujęto wyniki tego porównania (zob. tabela 4).

Tabela 4. Występowanie kryteriów związanych z zielenią w przestrzeniach publicznych, których skalę określono jako dużą (S1)

Kryterium	Negatywne ujęcia		Pozytywne ujęcia	
	Liczba	%	Liczba	%
Z1. Zieleń wysoka	7//23	30	5//5	100
Z2. Zieleń średniowysoka	9//23	39	1//5	20
Z3. Zieleń niska	21//23	91	5//5	100
Z4. Zieleń uporządkowana	1//23	4	3//5	60
Z5. Zieleń naturalna	2//23	9	3//5	60
Z6. Zieleń zaniedbana	11//23	48	0//5	0
Z7. Minimalny stopień zadbania zieleni	11//23	48	2//5	40

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszym faktem, jaki możemy zaobserwować na podstawie przedstawionego w tabeli zestawienia jest znaczna przewaga negatywnie ocenionych ujęć, w których zidentyfikowano dużą skalę przestrzeni w stosunku do tych ocenionych pozytywnie. Jedynie 5 z 67 wybranych do opracowania pozytywnie ocenionych ujęć cechuje duża skala. Dokonując dalszej analizy danych zawartych w tabeli, można zaobserwować, że w każdej z pięciu pozytywnie ocenionych przestrzeni o dużej skali występowała zieleń wysoka (drzewa) oraz niska (głównie trawniki). W ograniczonym stopniu pojawiała się w nich zieleń średniej wysokości. W większości zieleni ta była uporządkowana oraz/lub naturalna (w niektórych przypadkach mogą występować dwa odmienne rodzaje zieleni po przeciwległych stronach drogi). Wśród negatywnie ocenionych przestrzeni największy odsetek występującej zieleni stanowi zieleń niska. W mniej niż połowie przypadków pojawia się zieleń średniowysoka, a poniżej jednej trzeciej – zieleń wysoka. Niemal w połowie negatywnych ujęć zaobserwowano zieleń zaniedbaną lub zadbaną w minimalnym stopniu. W pojedynczych przypadkach występowała zieleń uporządkowana i naturalna (np. las).

8. WNIOSKI

Na podstawie zestawionych powyżej danych można wnioskować, że największy wpływ na percepcję skali przestrzeni ma wysoka zieleń, która koryguje jej niekorzystne proporcje i modyfikuje je do preferowanej przez człowieka tzw. ludzkiej skali. Jednocześnie zaznaczona obecność kryterium uporządkowanej zieleni w ujęciach ocenionych pozytywnie oraz jej najniższy odsetek w ujęciach ocenionych negatywnie pozwala wyciągnąć wniosek, że kluczowe znaczenie dla pozytywnego odbioru przestrzeni publicznych ma uporządkowanie występującej w niej zieleni, również wysokiej, jej świadome zaprojektowanie i utrzymanie w stanie umożliwiającym właściwą, czyli zgodną z głównym założeniem percepcję kompozycji. Podsumowując połączenie zieleni wysokiej i niskiej, naturalnej lub/i uporządkowanej daje najlepszy rezultat w kwestii korygowania dużej skali przestrzeni oraz w zakresie kształtowania ładu przestrzennego. Dobrym przykładem zabiegu korygującego dużą skalę przestrzeni publicznej, której rozległość płaszczyzny poziomej i monotonia predysponują do niekorzystnej oceny jest zastosowanie przydrożnych szpalerów drzew oraz innych form zieleni kształtującej na nowo wnętrza krajobrazowe i urbanistyczne.

Warto dodać, że pozytywne postrzeganie przestrzeni publicznych jest istotne nie tylko z estetycznego punktu widzenia, ale przynosi także wymierne korzyści w postaci, między innymi wyższych cen na rynku nieruchomości. Jakość wizualna przekłada się na opinię o danej przestrzeni, znajduje odzwierciedlenie w popularności danego miejsca, a w szerszym ujęciu danej gminy wpływa na konkurencyjność. Aby zwiększyć korzyści płynące z pozytywnego oddziaływania zieleni na percepcję skali przestrzeni publicznej przez potencjalnego użytkownika, władze gmin powinny dbać o stan definiującej te przestrzenie zieleni, w tym zwłaszcza wysokiej zieleni przydrożnej. Ważnym elementem polityki dbałości o zieleń – regulującej wrażenie skali – będzie ograniczenie wycinania przydrożnych drzew i uzupełnianie szpalerów zieleni oraz kompleksowe projektowanie przestrzeni publicznych z uwzględnieniem już istniejącej oraz projektowanej zieleni w przestrzeniach miejskich.

LITERATURA

5. Alexander Ch., *A Pattern Language. Towns, Buildings, Construction*, Oxford University Press, Oxford 1977.
6. Barek R., *Fizjonomia miasteczek wielkopolskich w aspekcie tożsamości miejsca*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 1999.
7. Bogdanowski J., *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1976.
8. Breuste J., Artmann M., Li J., Xie M., *Special Issue on Green Infrastructure for Urban Sustainability*, „Journal of Urban Planning and Development” 2015, Vol. 141 No. 3, s. 1–5.
9. Cichy-Pazder E., *Humanistyczne podstawy kompozycji miast. Wybrane aspekty percepcyjne i behawioralne*, Ośrodek Kształcenia Urbanistów, Politechnika Krakowska, Kraków 1998.
10. Czarnecki W., *Planowanie miast i osiedli*, t. 3, *Tereny zielone*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań–Warszawa 1961.
11. Gehl J., *Life Between Buildings. Using Public Space*, transl. by J. Koch, Island Press, London 2011.
12. Gehl, <https://gehlpeople.com/> (dostęp: 28.05.2019).
13. Gyurkovich J., *Znaczenie form charakterystycznych dla kształtowania i percepcji przestrzeni. Wybrane zagadnienia kompozycji w architekturze i urbanistyce*, Politechnika Krakowska, Kraków 1999.
14. Januchta-Szostak A., *Atrybuty dobrej przestrzeni publicznej w świetle badań jakości życia i percepcji przestrzeni miejskiej*, „Przegląd Komunalny” 2012, nr 8, s. 58–62.
15. Juchnowicz S., *Śródmieścia miast polskich. Studia nad ukształtowaniem i rozwojem centrów*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1971.
16. Norberg-Schulz Ch., *Genius Loci. Paysage, Ambiance, Architecture*, trans. by O. Seyler, Pierre Mardaga, Bruksela 1997.
17. Pleskaczyńska K., *Singapur – miasto przyjaznej przestrzeni*, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu, Poznań 2013.
18. Sobczyńska K., *Zieleń jako element współczesnego miasta i jej rola w przestrzeniach publicznych Poznania – rozprawa doktorska*, Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej, Poznań 2014.
19. Sudol T., *Analiza kompozycji wewnątrz urbanistycznych w procesie rewaloryzacji małych miast na przykładach rynków wybranych miasteczek województwa poznańskiego*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 1984.
20. Tołwiński T., *Urbanistyka*, t. 1–2, Wydawnictwo Zakładu Urbanistyki Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1939.
21. Zachariasz A., *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Politechnika Krakowska, Kraków 2006.

STRESZCZENIE

Zieleń w mieście odgrywa szereg pożytecznych ról, między innymi pomaga osiągnąć cele estetyczne i ekologiczne. Zbadanie licznych aspektów jej występowania w zespołach miejskich wymaga interdyscyplinarnego podejścia. Poniższy artykuł ma na celu analizę możliwości wykorzystania zieleni w celu modyfikacji percepcji skali przestrzeni. Zastosowane metody to studium przypadku oraz kwerenda terenowa, wykonana przez studentów Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej na obszarze powiatu poznańskiego w roku 2017. Główne rezultaty badań obejmują zdefiniowanie trzech stopni skali przestrzeni urbanistycznej występującej na terenie powiatu poznańskiego oraz wskazanie możliwości wpływania na ich percepcję poprzez wykorzystanie zieleni.

Słowa kluczowe: zieleń, miasto, przestrzeń publiczna, skala przestrzeni miejskiej, percepcja

SUMMARY

GREENERY AS A MEANS OF DEFINING THE SCALE OF PUBLIC SPACES

Urban greenery fulfils a number of useful roles, helping, among others, to achieve aesthetic and ecological goals. Studying diverse aspects of its existence in urban areas requires an interdisciplinary approach. The presented paper aims to analyse the possibility of using greenery to modify the perception of the scale of urban spaces. The methods used are case study and a field query realised by architecture students at the Poznan University of Technology in the Poznan County in 2017. The main research results include defining the three degrees of urban space scale that occur in the Poznan County as well as indicating the possibilities to influence their perception through the use of greenery.

Keywords: urban greenery, city, public space, urban space scale, perception